

## 5 Experimenteren met service learning

Nieuwe vormen van vrijwilligerswerk zijn nodig. Deze komen tegemoet aan een diverse en veelvormige samenleving. Het artikel van Meijs en Van der Voort gaat over zo'n nieuwe vorm van vrijwillige inzet, namelijk *service learning*, waarbij het realiseren van concrete leerdoelen van studenten gekoppeld is aan de maatschappelijke betrokkenheid van de universiteit en de studenten.

Belangrijke aanleiding voor de introductie van *service learning* in Nederland is de opkomst van maatschappelijk betrokken universiteiten en hogescholen. Deze zijn actief op het terrein van sponsoring en/of werknemersvrijwilligerswerk, stimuleren studentenorganisaties om maatschappelijke activiteiten te ontplooiën en/of laten studenten maatschappelijk actief zijn binnen hun studietijd via stages en *service learning*. Behalve dat via de maatschappelijke stages en *service learning* concrete klussen worden opgepakt voor maatschappelijke organisaties, is hier ook de verwachting gekoppeld van 'jong geleerd is oud gedaan'. Het brengt jonge mensen in contact met de voordelen van vrijwillige inzet: zinvol bezig zijn, nieuwe mensen ontmoeten, van de activiteiten iets leren, enzovoort.

De auteurs gaan ook in op de vraag of de maatschappelijke stage en het fenomeen *service learning* nu wel of niet tot het 'echte' vrijwilligerswerk gerekend mag worden. De studenten krijgen er immers studiepunten voor, dus een soort beloning. Terecht maken zij duidelijk dat indien de smalle interpretatie van vrijwilligerswerk de enige juiste is, dan niet alleen de maatschappelijke stage of *service learning* afvalt als een vorm van vrijwillige inzet, maar bijvoorbeeld ook vormen van werknemersvrijwilligerswerk en de sociale-activeringvrijwilligers.

Interessant in het artikel zijn de vier concrete vormen van *service learning* waarmee geëxperimenteerd is aan de Rotterdam School of Management. Deze zijn niet allemaal zuiver, maar prikkelen de ideevorming. Er is immers ontzettend veel mogelijk op dit terrein. De auteurs pleiten voor een verdere verkenning van de mogelijkheden van *service learning* in Nederland. Zij sluiten het artikel af met een positieve boodschap. De tijd zou rijp zijn voor een beleidsmatige verankering van *service learning* op universiteiten en hogescholen. Ook ik ben deze mening toegedaan. Wel moet daarbij - wil het 'jong geleerd is oud gedaan' voor onze sector echt werken - het element van vrijwilligheid gerespecteerd worden. Het moet een keuze blijven van studenten om hieraan deel te nemen.

### plaatsbepaling

Marijke Steenbergen,  
Raad van Bestuur CIVIQ

## Experimenteren met service learning

# Werken in de samenleving als onderwijsmethode

“The thing that separates service-learning from other field-based and experiential forms of learning is the service, the giving to others, and students seem aware of this particular value”  
(Eyler & Giles, 1999, p. 37).

# 5

Lucas Meijs  
Judith van der Voort  
Rotterdam School of Management/Erasmus Universiteit Rotterdam

### Inleiding

Zoals veelvuldig beschreven, is de context van het (Nederlandse) vrijwilligerswerk aan het veranderen. Zo zijn er verschuivingen in de aantallen en de tijdbesteding (Dekker en De Hart, 2002), is maatschappelijk betrokken ondernemen in opkomst (Meijs en Van der Voort, 2003, 2004) en zoeken potentiële vrijwilligers en organisaties naar mogelijkheden om het vrijwilligerswerk korter te maken (zie bijvoorbeeld in dit nummer van ‘Vrijwillige Inzet Onderzocht’ het artikel van Cnaan en Handy) of te combineren met andere bezigheden. Het gaat dus om veranderingen bij vrijwilligers zelf, bij de organisaties waarin vrijwilligers werken maar ook in organisaties die tot voor kort relatief weinig met vrijwilligerswerk te maken hadden, zoals bedrijven en scholen.

In dit artikel wordt ingegaan op een mogelijkheid om een combinatie te maken tussen het maatschappelijk betrokken ondernemen van een universiteit, de verschillende flexibele vormen van vrijwillige inzet/vrijwilligerswerk en de mogelijkheid om vrijwilligerswerk op te nemen in het normale werkschema, c.q. de werkzaamheden te combineren op een dubbele titel. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van *service learning*, waarbij het realiseren van concrete leerdoelen gekoppeld wordt aan maatschappelijke betrokkenheid van de universiteit en de studenten, waar mogelijk binnen het onderwijsprogramma. Het artikel gaat specifiek over het experimenteren met service learning aan een Nederlandse Business School. Service learning is een onderwijsmethode, waarbij vrijwilligerswerk wordt

gebruikt om concrete leerdoelen (inhoud en/of vaardigheden) te bereiken.

Dit artikel beschrijft een viertal service learning-initiatieven en -experimenten, die overigens door het experimentele karakter niet allemaal binnen de formele, meest zuivere definitie van service learning passen. Het artikel geeft inzicht in de verschillende vormen van service learning die mogelijk zijn in een Nederlandse business school-context, en waarschijnlijk ook binnen andere faculteiten, universiteiten en hogescholen. In een ander artikel van onze hand wordt expliciet gekeken naar de reacties van de deelnemende studenten. Een reactie die veel minder negatief blijkt te zijn dan van tevoren werd verwacht en waarbij de studenten vooral tevreden zijn over de mogelijkheid om te leren door te doen (Van der Voort et al., in print). De eerste reacties van de ontvangende organisaties zijn positief, echter, specifiek onderzoek naar deze effecten is nog niet gedaan.

De structuur van dit artikel is als volgt. In de tweede paragraaf wordt dieper ingegaan op de achterliggende trends en aanleidingen om met service learning te gaan experimenteren. In de derde paragraaf wordt nader ingegaan op het concept service learning. De vierde paragraaf beschrijft de verschillende initiatieven die de afgelopen tijd zijn ontplooid aan de Rotterdam School of Management en de Erasmus Universiteit. In de vijfde paragraaf wordt een aantal lessen getrokken uit deze ervaringen met service learning,

### Service learning: aanleiding en achtergrond

Het verschijnsel dat studenten maatschappelijk actief zijn om daarvan zelf te leren, omdat ze dat leuk vinden of omdat ze een bijdrage aan de samenleving willen leveren, is natuurlijk niet nieuw. Meijs en Van der Linden (1999) geven een beschrijving van verschillende studentenorganisaties in Rotterdam. Ook werkten studenten bijvoorbeeld jarenlang mee aan onderzoeken van de wetenschapswinkels. Dat er studenten zijn die maatschappelijk betrokken zijn en deze maatschappelijke betrokkenheid willen tonen, wordt hier verder als een gegeven aangenomen. Net zo goed als er studenten zullen zijn die niets hebben met maatschappelijke betrokkenheid, vrijwilligerswerk en vrijwillige inzet. Daarmee is een vermeende vermindering van die betrokkenheid niet de aanleiding voor service learning; wél van invloed is ten eerste: de opkomst van maatschappelijk betrokken universiteiten, ten tweede: de opkomst van manieren om vrijwilligerswerk op te nemen in het werk- of leefschema en via andere wegen te belonen of te erkennen en ten derde: de verdergaande flexibilisering van het vrijwilligerswerk. De term service learning is wel relatief nieuw voor Nederland.

In service learning wordt maatschappelijke betrokkenheid van studenten gekoppeld aan de maatschappelijke betrokkenheid van de universiteit. Dat kan vrijwillig als keuzevak of als onderdeel van een (meer) verplicht vak. Overigens, ook de maatschappelijke betrokkenheid van universiteiten is op zich een nieuw of hergeïntroduceerd begrip, analoog aan wat er met maatschappelijk betrokken ondernemen is gebeurd. Maatschappelijke betrokkenheid voor universiteiten kan langs drie lijnen worden vormgegeven (Van der Voort en Meijs, 2004):

- via de universiteit, als organisatie met een eigen maatschappelijk betrokken ondernemen-beleid voor bijvoorbeeld sponsoring en werknemersvrijwilligerswerk;
- door de studentenorganisaties, die naast hun eigen activiteiten maatschappelijk actief zijn zoals bijvoorbeeld RSG, een van de studentengezelligheidsverenigingen, die in december 2003 van de gemeente Rotterdam de aanmoedigingsprijs voor vrijwilligerswerk kreeg (zie voor andere voorbeelden: 'Supporters van Rotterdam, Studentenorganisaties actief in de stad' (Njiokiktjien et al., 2004). Brudney en Meijs (1999) laten zien hoe een vrijwilligerscentrale op een universiteit (communiversity) een rol speelt in het activeren van studenten;

- door activiteiten van studenten in het kader van onderwijs, bijvoorbeeld door het geven van vrijstellingen gebaseerd op of voor vrijwilligerswerk door studenten in hun eigen tijd of door studenten maatschappelijk actief te laten zijn binnen hun studietijd middels maatschappelijke stages en service learning. Een grensgebied vormt, wat dat betreft, de discussie rondom EVC zoals beschreven door onder anderen Van Dam, Klaijns en Frietman (2004).

In dit derde punt wordt dus gekeken naar mogelijkheden om vrijwilligerswerk te integreren in het werk-schema van de studenten. Door het geven van studiepunten voor vrijwilligerswerk krijgen studenten de kans om een uur studietijd en vrijwilligerstijd met elkaar te combineren, wat ruimte maakt in het strakke schema, terwijl de punten zelf als een vorm van beloning kunnen worden gezien. Service learning en maatschappelijke stages staan daarmee in hetzelfde perspectief als andere mogelijkheden om vrijwilligerswerk en andere dingen te vermengen, of langs de band te belonen zoals bijvoorbeeld werknemersvrijwilligerswerk, alternatief gestraften, vrijgezellenvrijwilligers, LETS of sociale-airmilesvrijwilligers en sociale-activeringvrijwilligers. Daarmee wordt wel de beloning van vrijwilligerswerk opgerekt. Cnaan, Handy en Wadsworth (1996) geven aan dat iedere definitie van vrijwilligerswerk vier componenten heeft (mate van beloning, mate van verplichting, mate van organisatie en voor wie), waarop strenge en soepele interpretaties mogelijk zijn. De hiervoor beschreven vormen van het uitlokken of verplichten van vrijwilligerswerk en vrijwillige inzet worden als vrijwilligerswerk gezien bij soepele interpretaties. Bij een strenge interpretatie valt service learning, maar ook maatschappelijke stage en allerlei andere nieuwe vormen, niet onder vrijwilligerswerk.

Service learning en maatschappelijke stages vormen beide mogelijkheden om het vrijwilligerswerk verder te flexibiliseren. Zeker de kleine, beperkte vormen waarin weinig uren worden geïnvesteerd of die in een korte periode afgerond moeten worden, sluiten goed aan bij de vragen van nieuwe vrijwilligers, zoals onder andere uitvoerig beschreven door Hustinx in dit nummer van Vrijwillige Inzet Onderzoekt

### Service learning

Service learning houdt in dat studenten als onderdeel

van hun lesprogramma 'relevant' vrijwilligerswerk doen voor een non-profitorganisatie. Startpunt is het lesprogramma. Relevant betekent dat de studenten de mogelijkheid krijgen om datgene wat ze binnen de vier muren van de onderwijsinstelling zouden moeten leren, nu leren door het in de praktijk te ontwikkelen. Een voorbeeld is de marketingstudent, die als onderdeel van een vierdejaars keuzevak een marketingplan schrijft voor een non-profitorganisatie. Of de financieel managementstudent, die als alternatieve opdracht een fondsenwervingsplan opstelt en uitvoert. Een ander voorbeeld is het studententeam, dat in het kader van het vak 'teambuilding en leiderschap' een 'maatschappelijke uitdaging' aan moet gaan, of als consultants voor een vak 'consultancy' een bepaald probleem of uitdaging binnen een non-profit van een beleidsadvies moeten voorzien. Bij een studierichting, zoals medicijnen, kan gedacht worden aan het uitvoeren van enkele 'vriendelijke bezoeken' samen met vrijwilligers van De Zonnebloem en daarover een reflectieverslag schrijven. Kortom, bij service learning wordt een (deel van een) vak gegeven via activiteiten voor de samenleving. Vaak worden 'dode' opdrachten vervangen door levende cases. Dat kan bijvoorbeeld hetzelfde zijn als probleemgestuurd onderwijs, wanneer deze problemen worden aangeleverd door de samenleving, non-profitorganisaties die vervolgens ook de oplossingen aangeboden krijgen.

Eén van de populairste definities van service learning is van Bringle en Hatcher (1996). Volgens hen kan service learning als volgt gedefinieerd worden: *'Service learning is a credit-bearing, educational experience in which students participate in an organized service activity that meets identified community needs and (students) reflect on the service activity in such a way as to gain further understanding of course content, a broader appreciation of the discipline, and an enhanced sense of civic responsibility'*. In andere woorden, met service learning wordt de lesstof verduidelijkt, het begrip van de eigen discipline vergroot en tegelijkertijd de essentie van maatschappelijke betrokkenheid benadrukt. De leerervaring staat centraal, waarbij individuele en groepsreflecties dienen als koppeling tussen theorie en praktijk (zie Van der Voort, 2003). Petkus (2000) stelt dat service learning onderdeel van het curriculum moet zijn, met een belangrijke functie voor reflectie op de praktijkervaring door de deelnemers en de docent. En hoewel er veel alternatieve definities en benaderingen zijn (zie Eyler and Giles, 1999), is er wel min of meer overeen-

stemming dat in het ontwerpen en ontwikkelen van service learning keuzes gemaakt moeten worden ten aanzien van de volgende dimensies:

- niveau van studenten (bachelor versus masterstudenten);
- status curriculum (curriculair of extracurriculair);
- status vak (verplicht vak of keuzevak);
- leerdoelen (vaardigheden versus maatschappelijke betrokkenheid);
- aard van de 'service' (helpende handen of kennis);
- aard van de ervaring (individueel of teamervaring);
- tijdsinvestering betrokkenheid (eenmalig, korte termijn of lange termijn).

Service learning is niet hetzelfde als maatschappelijke stages. In maatschappelijke stages staat de ervaring centraal. Bij service learning staat het leren centraal. In principe is een stage een oefening voor een reële toekomstige praktijk. Eigenlijk moet een stage bepalen of de student op niveau kan functioneren en 'overleven'. Een werkstage is daarbij dus gericht op toekomstig werk. Een maatschappelijke stage zou dan moeten laten zien en voelen wat de toekomstige bijdrage aan de samenleving als burger kan zijn. Snuffelstages zijn een (extreem) korte kennismaking met een bepaald inhoudelijk veld.

De scheidslijn tussen maatschappelijke stages en service learning is dun. Dat heeft te maken met de koppeling aan het curriculum, dat wil zeggen de doelstelling van het vak en de mate van inspanning. In de praktijk van service learning lijkt zich dat te vertalen naar de dimensie 'status van het vak': verplicht of een keuzevak. In de Amerikaanse literatuur zijn er duidelijke voorstanders (bijvoorbeeld Markus et al., 1993; Eyler and Giles, 1999) van het verplicht maken van kleine, beperkte opdrachten om alle studenten kennis te laten maken met 'community needs' en 'community service'. Kolenko et al (1996) noemen dit 'exposure experiences'. Deze 'exposure experiences' komen dus heel dicht bij maatschappelijke stages.

Na deze 'exposure experiences' kunnen er dan meer uitgebreide, meer intensieve service learning-mogelijkheden zijn als keuzevak. Deze zouden zich dan meer kunnen richten op het ontwikkelen van specifieke vaardigheden en daarmee dus dicht bij de inhoudelijke leerdoelen komen.

Service learning past binnen de 'experiential learning'-stroming binnen het onderwijs (Kolb, 1984). Binnen

deze stroming wordt gesteld dat concrete ervaringen de basis voor leerervaringen zijn. Sommige scholieren/studenten leren beter en sneller als zij de kans krijgen om de stof direct toe te passen in de praktijk. Service learning is dan een vorm van experiential learning, waarbij het leren gepaard gaat met de ontwikkeling van een maatschappelijk betrokken visie op de samenleving. Volgens Dumas (2002) is service learning juist voor managementopleidingen een mogelijkheid om de kloof te dichten tussen managementopleidingen met hun rigide focus op functionele gebieden, en de managementpraktijk.

#### Vier service learning-experimenten

Gezien de ervaringen aan Amerikaanse business schools, een literatuurstudie naar service learning (Van der Voort, 2003), de drie andere, algemene aanleidingen voor service learning en de mogelijkheid om deel te nemen aan een internationale publicatie over *Educating Managers through Real World Projects*, hebben de auteurs het initiatief genomen om op kleine schaal met service learning te experimenteren aan de Rotterdam School of Management. Gezien de vele vooroordelen over service learning, die overeenkomst vertonen met het negatieve imago van vrijwilligerswerk, is besloten om deze experimenten te houden binnen de mogelijkheden van het eigen onderwijs (experiment 2 en 4), het onderwijs van een collega van de vakgroep (experiment 1) en het benoemen van reeds afgeronde stages tot experiment 3. De vier experimenten verschillen daarmee van elkaar op meerdere relevante criteria en geven goed inzicht in (on)mogelijkheden. Wel moet de kanttekening gemaakt worden dat door dit experimentele karakter zowel experiment 1 als 3 niet 'puur' service learning is. Bij experiment 1 is de gestructureerde feedback op de service onvoldoende en kan ook de vraag gesteld worden of dit 'voldoende' service is. Dit experiment kan beter gezien worden als een 'pre-cursor' voor service learning binnen de onderwijsorganisatie, als het ware als een 'exposure experience'. Experiment 4 is inhoudelijk duidelijk service learning, maar was het onmogelijk om studiepunten te geven. Wel krijgen studenten een extra certificaat dat ze dit vak gevolgd hebben.

Een eerste initiatief is de zogenoemde '**Ingezonden brief**'-opdracht voor eerstejaars studenten 'Bedrijfskundige Vaardigheden'. Aan deze, pakweg, 500 studenten is in 2003-2004 gevraagd een (fake) ingezonden

brief te schrijven over CEO-topsalarissen of over de grote boekhoudschandalen van de laatste tijd. Het doel van dit eerste initiatief was om onder studenten een gevoel van maatschappelijk bewustzijn te creëren, hun het idee te geven dat het blikveld van managers verder gaat dan alleen het maken van winst, en dat betrokkenheid bij non-profitorganisaties en maatschappelijke issues onderdeel is van het takenpakket van iedere manager. De studenten hebben deze opdracht gewoon gekregen zoals andere opdrachten binnen dit vak, zonder een specifieke introductie als service learning. De brieven zijn beoordeeld en tijdens het afsluitende eerstejaarsdebat, waarbij de onderwerpen ook ter sprake kwamen, is een prijs uitgereikt voor de beste brief.

Een tweede experiment, '**Managementadvies voor een non-profit**', is onderdeel van het keuzevak non-profitmanagement dat derdejaars masterfase-studenten kunnen kiezen. Omdat dit een keuzevak is, gericht op non-profitmanagement, mag verwacht worden dat studenten positief staan tegenover service learning als concept. In dit vak leren bedrijfskundestudenten het verschil in management tussen profit- en non-profitorganisaties te herkennen. Een andere doelstelling is om studenten met veel verschillende typen organisaties in contact te brengen. Service learning betekent hier dat 37 studenten in groepjes van zes of zeven, in een periode van zeven weken, een advies uitbrengen aan een specifieke non-profit over een issue of uitdaging waarmee deze organisatie zich geconfronteerd ziet. Deelnemende organisaties waren in 2003-2004 Humanitas, NCSU, Amnesty International, Scouting, XS-2 en KVV. Van de deelnemende organisaties werd verwacht dat zij volop de studenten zouden faciliteren in hun opdracht door het beschikbaar stellen van informatie, interviewtijd en dergelijke. Tevens was de service learning gericht op het ontwikkelen van specifieke vaardigheden en betrof het een langer durende opdracht. Doordat het onderdeel was van een specifiek vak, gericht op non-profitmanagement, was reflectie op de service volop ingebouwd. Mede hiervoor is in de opdrachten en de verdere inrichting van het vak bewust gestreefd naar een diversiteit aan organisaties en ervaringen.

Het derde experiment, '**Stages bij non-profit organisaties**', is niet speciaal ontwikkeld voor dit onderzoek en betreft eigenlijk het als service learning labelen van een reeds bestaande activiteit. Hoewel veel be-

drijfskundestudenten stages lopen, is dat bijna altijd voor een bedrijf. Vanzelfsprekend worden er ook redelijk wat stages gelopen bij overheidsdiensten en grote non-profitorganisaties, zoals ziekenhuizen. Echter, om een stage als service learning te kunnen beschouwen, moest de ontvangende organisatie en de opdracht een duidelijke non-profitcomponent hebben. In vergelijking tot de vorige initiatieven is dit natuurlijk echt een opdracht met een hoge mate van commitment, met een intensieve ervaring en met een hoge dosis (zelf)reflectie. Deze groep is duidelijk tevreden over de service learning (zie Van der Voort et al., in print).

Het vierde initiatief, **'Leren door service, service door leren'**, is een collegecyclus met tweewekelijkse bijeenkomsten van vier uur die specifiek als service learning is opgezet. In opdracht van en gefinancierd door ECHO, Expertisecentrum Diversiteitsbeleid, is een speciaal vak (extracurriculair) ontwikkeld waarbij acht studenten vier Rotterdamse non-profitorganisaties helpen bij het opstellen van een beleids- of actieplan voor diversiteitmanagement. Het project kenmerkt zich met name door de multiculturele samenstelling van de studentengroep en het feit dat studenten samenwerken in groepen van twee, die iedere maand doorschuiven naar een volgende organisatie. Deze teams moeten dan dus steeds voortbouwen op het werk van een ander team. Door de noodzaak om de volgende groep in te praten is er bijna automatisch veel

behoefte aan reflectie, waarvoor in de tweewekelijkse colleges veel ruimte in ingebouwd. Doordat de organisaties met acht studenten moeten zien samen te werken, is dit voor hen ook een oefening in omgaan met diversiteit (en nieuwe vrijwilligers die korter blijven...).

De vier initiatieven verschillen van elkaar op de dimensies zoals die door onder anderen Eyler en Giles (1999) benoemd zijn (zie figuur 1).

Bij elkaar geven de vier experimenten, waarvan er drie specifiek voor dit onderzoek zijn ontwikkeld en er één (experiment 3) in retrospectief tot service learning is benoemd, een goed verkennend inzicht in de mogelijkheden voor service learning.

#### **Geleerde lessen over de mogelijkheden van service learning als onderwijsmethode**

Service learning maakt het voor universiteiten mogelijk om de eigen maatschappelijke betrokkenheid vorm te geven met inzet van eigen staf en studenten binnen het primaire proces. Gezien de resultaten van de hier beschreven vier experimenten, en de verhalen over de successen met maatschappelijke stages aan andere instituten, mag verwacht worden dat er de komende jaren meer met service learning en maatschappelijke stages gewerkt zal worden. De in dit artikel gepresenteerde dimensies waarop dergelijke trajecten kunnen variëren, zijn daarbij een handige richtsnoer. Vanuit

	Ingezonden brief	Managementadvies voor een non-profit	Stages non-profit	Service door leren, leren door service
<b>Niveau studenten</b>	Bachelor jaar 1	Master studenten	Master studenten	Master studenten
<b>Status in curriculum</b>	Curriculair	Curriculair	Extra-curriculair	Extra-curriculair
<b>Status van het vak</b>	Verplicht	Keuzevak	Keuzevak	Keuzevak
<b>Leerdoelen student</b>	Argumentatie en schrijfvaardigheden, maatschappelijk gevoel	Diverse vaardigheden en 'non-profit-management'	Diverse vaardigheden en 'non-profit'-management	Diverse vaardigheden en 'diversiteit'-management/intercultureel werken
<b>Aard van de service*</b>	Indirect	Indirect	Indirect/direct	Indirect
<b>Aard van de ervaring</b>	Individueel	Team	Individueel	Team
<b>Tijdsinvestering/betrokkenheid</b>	Laag	Middel	Hoog	Hoog

Figuur 1: Het ontwerp van de service learning-initiatieven

\* Direct: directe dienstverlening aan de klanten/leden van de organisatie.

Indirect: ondersteuning voor management of bestuur zonder direct contact met klanten/leden van de organisatie.

het perspectief van onderwijs kan service learning van toegevoegde waarde zijn voor die studenten die aangeven liever te leren via 'experiential learning'. Er is op basis van deze vier experimenten geen uitspraak te doen over de effecten voor de tijdsinvestering van de betrokken docent of de effecten voor organisaties. Deelname van zowel docenten als organisaties in deze experimenten was grotendeels gebaseerd op de individuele bereidheid om hieraan mee te doen.

In het algemeen kan gesteld worden dat een onderwijsmethode zoals service learning ook in Nederland gebruikt kan worden. De vier hier beschreven experimenten verschillen behoorlijk van elkaar. Het 'ingezonden brief'-initiatief is heel duidelijk gericht op een eigen onderwijsdoelstelling, namelijk het aanleren van argumentatievaardigheden. De inzet in tijd en de servicecomponent is beperkt. Voor het tweede initiatief gaan onderwijsdoelstelling en maatschappelijke doelstelling vrij eenvoudig hand in hand, omdat het betreffende vak als expliciete doelstelling het verkennen van het 'non-profitmanagement' heeft. In het derde initiatief hangt het vooral af van de eigen overwegingen en mogelijkheden van de student welke specifieke leerdoelen worden gehaald. Bij het vierde initiatief staat zowel de ontwikkeling van multiculturele vaardigheden bij de deelnemende studenten als het invullen van de nieuwe relatie tussen Erasmus Universiteit en Rotterdam centraal. In alle vier experimenten blijkt het mogelijk om naar voldoening onderwijsdoelen te halen (in ieder geval volgens de docenten niet minder goed dan met 'traditionele' methoden) en tegelijkertijd een (beperkte) bijdrage te leveren aan maatschappelijke organisaties. De op zich beperkte ervaring lijkt aan te geven dat er veel meer mogelijkheden zijn. Service learning biedt een extra en andere leerroute voor studenten aan de Rotterdam School of Management, waarbij aandacht is voor praktijkervaring. De gedachte dat in vakken 'papieren' opdrachten veranderd kunnen worden in praktijkopdrachten met service learning, wordt door deze ervaringen ondersteund.

De introductie van service learning bleek aan de Erasmus Universiteit aan te sluiten bij de wil van de universiteit om invulling te geven aan maatschappelijke betrokkenheid en de wil van (enkele) studenten om een bijdrage te kunnen leveren. De snelheid waarmee de verschillende initiatieven elkaar opvolgen en de aandacht hiervoor lijkt te suggereren dat de tijd rijp is voor een meer beleidsmatige verankering. Gezien de

aanwezigheid bij de voorlichting en andere activiteiten bij experiment 4 lijken studenten, ook in andere faculteiten, geïnteresseerd in service learning en maatschappelijke betrokkenheid. Dit blijkt ook uit andere initiatieven, zoals de brainstorm over maatschappelijke betrokkenheid van de SVIIB (faculteitsvereniging bedrijfskunde) met ongeveer 15 alumni op 29 november 2004 en de initiatieven voor een ragweek in Rotterdam ([www.students4society.org](http://www.students4society.org)).

Op basis van deze vier ervaringen kan worden gesteld dat de vermeende weerstand bij studenten en de samenleving tegen service learning niet echt een rol speelt. Dat heeft overigens waarschijnlijk vooral te maken met de koppeling tussen keuzevrijheid van de studenten en de omvang van de opdrachten. Van der Voort et al. (in print) geven aan dat experiment 1 voor de meeste studenten gewoon een opdracht in het kader van het vak bedrijfskundige vaardigheden was. In de andere experimenten was de tijdbelasting veel groter, maar gingen studenten vrijwillig dit commitment aan. De vier experimenten geven aan dat, als studenten zelf kiezen voor service learning, de effecten door henzelf vaak hoog worden ingeschat. In situaties waarin er geen keuzevrijheid is, is er waarschijnlijk een groep waarbij effecten ten aanzien van ontwikkeling van gevoel voor 'non-profit' gering zijn. Daarnaast geldt vermoedelijk dat voor sommige studenten leren door praktijkervaring goed werkt, en voor anderen minder. Gebaseerd op deze vier experimenten kan geadviseerd worden om op het niveau van individuele docenten te beginnen die, bij wijze van experiment, een marginaal deel van hun vak omzetten naar service learning. Op basis van de positieve ervaring hiermee kan dan de volgende, meer zichtbare en institutionele, stap worden gezet.

Naar aanleiding van de reacties van studenten en deelnemende organisaties zijn er verschillende veranderingen aangebracht in de opdrachten. Zo is de 'ingezonden brief'-opdracht verder ontwikkeld en vervangen door het in groepen van vier studenten advies geven aan een lokale gemeenschap in een ontwikkelingsland via [www.nabuur.com](http://www.nabuur.com). In samenwerking met nabuur.com zijn er voldoende opdrachten opgesteld en is een format voor het beantwoorden gegeven. De opdracht is in een gastcollege geïntroduceerd door de voorzitter van nabuur.com, die ook zal deelnemen aan de beoordeling. De verwachting is dat een redelijk percentage van de antwoorden daadwerkelijk bruikbaar zal zijn,

waarschijnlijk niet eens zoveel minder dan bij de 'normale' *nabuur.com*-systematiek. Door de combinatie van deze twee veranderingen is zowel de reflectie als de daadwerkelijke service beter verankerd. De 'management advies'-opdracht zal worden aangepast door daadwerkelijk een onderdeel directe service binnen te brengen.

### **Verder onderzoek**

Zoals aangegeven kan worden verwacht dat er de komende tijd meer initiatieven voor service learning en maatschappelijke stages zullen worden genomen. Dit biedt handvatten voor vervolgonderzoek in meerdere richtingen.

Allereerst kan natuurlijk de vraagstelling van dit onderzoek (Welke vormen zijn er mogelijk?), worden voortgezet. Gebaseerd op veel meer experimenten en ervaringen moet het mogelijk zijn om een aantal 'archetypen' van service learning-opdrachten te ontwikkelen. Ook kan meer inzicht worden gegeven in de randvoorwaarden voor succesvolle service learning-opdrachten. In het kader van dit onderzoek moet ook worden gekeken naar de (tijds)investering van de docenten en instituten. Verwacht mag worden dat vooral service learning-opdrachten die kosten besparen (bijvoorbeeld minder uren contacttijd) of heel goed scoren bij studenten en de samenleving succesvol zullen zijn vanuit het perspectief van de universiteiten en hogescholen.

Een tweede lijn van onderzoek moet zich richten op de

effecten voor studenten. Onder welke voorwaarden leren studenten van service learning? Zowel als het gaat om de inhoudelijke aspecten van het betreffende vak, het verder ontwikkelen van vaardigheden als het ontwikkelen van maatschappelijke betrokkenheid. In dit kader biedt experimenteren met service learning een min of meer gecontroleerde setting om te kijken naar het leren van vrijwilligerswerk. Aan een bedrijfskundeopleiding kan dergelijk onderzoek worden gekoppeld aan onderzoek naar de effecten en mogelijkheden van werknemersvrijwilligerswerk. Immers, service learning op een business school en op (persoonlijke) ontwikkeling gericht werknemersvrijwilligerswerk bij een onderneming zijn met elkaar vergelijkbaar.

Een andere onderzoekslijn moet zich richten op de effecten voor deelnemende/ontvangende organisaties, hun cliënten en de samenleving in het algemeen. Onder welke voorwaarden leidt deelnemen aan maatschappelijke stages en service learning op de korte termijn tot zinnige maatschappelijke toegevoegde waarde, en tot het aanleren van het leveren van een bijdrage in het latere leven? Specifieke aandacht moet gegeven worden aan deze effecten op de lange termijn, omdat misschien door service learning en maatschappelijke stages een wederom eenzijdig beeld van vrijwilligerswerk wordt gegeven aan de deelnemers dat haaks staat op een groot deel van de huidige en waarschijnlijk ook toekomstige praktijk (Brudney en Meijs, 2004).

In andere woorden, wat is de consequentie voor de beleving van het verschijnsel vrijwilligerswerk?



## Referenties

- Bringle, R.G. en Hatcher, J.A. (1996), 'Implementing service learning in higher education', In: *Journal of higher education*, vol. 67, nr. 2, p. 221-239.
- Brudney, Jeff en Lucas Meijs (1999), 'Communiversiteit: studenten en vrijwilligerswerk'. In: *Vakwerk, tijdschrift voor vrijwilligerswerk*. Jrg. 9, Nr. 5, p. 8-9.
- Brudney, Jeffrey L. en Lucas C.P.M. Meijs (2004), 'Creating community pay offs with winning volunteer scenarios'. *Paper presented at the 2004 Eurofestation, Maastricht, The Netherlands, November 9-11, 2004*.
- Cnaan, Ram A., Femida Handy en Margaret Wadsworth (1996), 'Defining who is a volunteer: Conceptual and Empirical Considerations'. In: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. Vol. 25 nr. 3, page 364-383.
- Dekker, P. en Hart, J.J.M. de (2002), 'Ontwikkelingen in de deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland [Developments in volunteering in the Netherlands]'. In: *L.C.P.M. Meijs, and Voort, J.M. van der (2002), Vrijwilligerswerk in Nederland en Vlaanderen 2002*. Proceedings research meeting 2002, p.11-27. Rotterdam: Erasmus University.
- Dumas, C. (2002), Community-Based Service-Learning: Does it Have a Role in Management Education? In: *International Journal of Value-Based Management*, 15(3), 294-264.
- Dam, E. van, Klaeijsen, A. en Frietman, J. (2004), 'EVC in de rondte'. In: *Vrijwillige Inzet Onderzocht*, jaargang 1, nr. 2, p. 36-47.
- Eyler, J., Giles, D. (1999), *Where is the learning in service learning?* San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Kolb, D.A. (1984), *Experiential learning: experience as the source of learning and development*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Kolenko, T. A., Porter, G., Wheatley, W. en Colby, M. (1996), A critique of service learning projects in management education: Pedagogical foundations, barriers, and guidelines. In: *Journal of Business Ethics*, 15(1), 133-142.
- Markus, G. B., Howard, J.P.F. en King, D.C. (1993), Integrating Community service and Classroom Instruction Enhances Learning: Results from an Experiment. In: *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 15(4), 410-419.
- Meijs, L.C.P.M. en Linden, J.C. van der (1999), *Studenten en vrijwilligerswerk: Een studie naar RVS Sanctus Laurentius*. Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit Bedrijfskunde, Management report No. 46-1999, Rotterdam.
- Meijs, L.C.P.M. en Voort, J.M. van der (2003), 'Van inspiratie naar transpiratie; het bevorderen van partnerschappen tussen bedrijfsleven en vrijwilligersorganisaties', *Paper ter ondersteuning van de workshop 'Structurele partnerships' CIVIQ- congres 'Vrijwilligerswerk in de nieuwe politieke arena', 29 september 2003*. Rotterdam: Business Society Management/ Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Meijs, L.C.P.M., Voort, J.M. van der (2004), 'Partnerships in perspective: corporate volunteering'. In: *Australian Journal on Volunteering*, in print.
- Njiokiktjien, M., Talavera, C.D., Lugtenberg, G. (ed.) (2004), *Supporters van Rotterdam; Studentenorganisaties actief in de stad (Supporters of Rotterdam: student associations active in the city)*. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam.
- Petkus Jr, E. (2000), 'A theoretical and practical framework for service-learning in marketing: Kolb's experiential learning cycle'. In: *Journal of Marketing Education*, 15(1), 21-32.
- Voort, J.M. van der (2003), *Integrating service learning into the business curriculum*, Rotterdam: Rotterdam School of Management/Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Voort, Judith M. van der en Lucas C.P.M. Meijs (2004), 'Linking community responsibility of business schools and the social responsibility of businesses'. *Paper presented at the symposium 'Community responsibility: how can universities be more succesful? Introducing the concepts of 'service learning and a transfer going culture' at the Erasmus University Rotterdam', may 17-18*. Erasmus University Rotterdam, The Netherlands.
- Voort, J.M. van der, Meijs, L.C.P.M. en Whiteman, G. (in print), 'Creating Actionable Knowledge: Experimenting with Service Learning in a Corporate Regime'. In: Wankel, C., DeFillipi, R. (ed.) *Educating Managers through Real World Projects*. Vol. 4 in 'Research in Management Education and Development'. Greenwich, CT: Information Age Publishing.

www.students4society.org, 21 maart 2005.

www.nabuur.com, 21 maart 2005